© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

KORXONA QIYMATINI BAHOLASH USULLARI VA STRATEGIK BOSHQARUV

Saydimuratova (Nurmuxamedova) Shirina Nizomjon qizi

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, investitsion jozibadorligini oshirish va uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini shakllantirishda korxona qiymatini to‘g‘ri baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy strategik boshqaruv tizimida korxona faoliyatining samaradorligi faqat sof foyda, rentabellik yoki ishlab chiqarish hajmi bilan emas, balki uning bozor qiymati, kelajakdagi pul oqimlari, kapitaldan foydalanish samaradorligi va aksiyadorlar uchun yaratilayotgan iqtisodiy qiymat bilan ham belgilanadi. Shu sababli korxona qiymatini baholash usullarini takomillashtirish va ularni strategik boshqaruv jarayonlariga integratsiya qilish iqtisodiy rivojlanishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, davlat aktivlarini xususiylashtirish, fond bozorini rivojlantirish va xususiy sektorning iqtisodiyotdagi ulushini oshirish jarayonlari korxonalar qiymatini baholash masalasining dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakat yalpi ichki mahsuloti 2024-yilda 1 535,4 trln so‘mni, 2025-yilda esa 1 849,7 trln so‘mni tashkil etgan. 2025-yilda iqtisodiyotning real o‘sish sur’ati 7,7 foizga yetgan. Mazkur ko‘rsatkichlar iqtisodiy faollikning ortib borayotganini, korxonalarda investitsiya jarayonlarini jadallashtirish va kapitaldan samarali foydalanishga qaratilgan strategik boshqaruv mexanizmlarini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Ilmiy adabiyotlarda korxona qiymatini baholashning uchta asosiy yondashuvi keng qo‘llaniladi. Jumladan, daromad yondashuvi korxonaning kelgusida shakllantiradigan pul oqimlarini diskontlash orqali uning joriy qiymatini aniqlashga asoslanadi. Xarajat yondashuvi korxonaning aktivlari va majburiyatlari o‘rtasidagi farqni hisoblash orqali qiymatni baholash imkonini beradi. Qiyosiy yondashuv esa fond bozorida faoliyat yuritayotgan o‘xshash korxonalarning moliyaviy ko‘rsatkichlari va bozor multiplikatorlarini taqqoslash orqali korxona qiymatini aniqlashni nazarda tutadi. Ushbu usullarning har biri muayyan afzallik va cheklovlarga ega bo‘lib, baholash natijalarining ishonchliligini oshirish uchun ulardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Korxona qiymatini baholashda daromad yondashuvining asosiy usullaridan biri diskontlangan pul oqimlari (DCF) usulidir. Mazkur usul korxonaning kelgusi davrlarda yaratishi kutilayotgan erkin pul oqimlarini kapitalning o‘rtacha tortilgan qiymati (WACC) asosida joriy qiymatga keltirishni nazarda tutadi. DCF usulining muhim afzalligi shundaki, u korxonaning nafaqat joriy moliyaviy holatini, balki kelajakdagi rivojlanish istiqbollari, investitsiya dasturlari, operatsion xarajatlari va moliyaviy risklarini ham hisobga olish imkonini beradi. Shu bilan birga, prognoz ko‘rsatkichlari va diskont stavkasidagi o‘zgarishlar baholash natijalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ushbu usuldan foydalanishda turli iqtisodiy ssenariylarni shakllantirish va sezgirlik tahlilini amalga oshirish muhim hisoblanadi.

O‘zbekiston fond bozorining rivojlanishi korxona qiymatini qiyosiy yondashuv asosida baholash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. «Toshkent» Respublika fond birjasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yil yakunida fond bozori kapitalizatsiyasi 242,42 trln so‘mni tashkil etib, yalpi ichki mahsulotning 16,7 foiziga teng bo‘lgan. Shu bilan birga, erkin muomaladagi aksiyalar asosida hisoblangan kapitalizatsiya 4,3 trln so‘mni yoki yalpi ichki mahsulotning 0,3 foizini tashkil etgan. Birja listingida 89 ta emitentning aksiyalari mavjud bo‘lgan. Ushbu ko‘rsatkichlar mamlakatda kapital bozorining korxonalar qiymatini baholashdagi ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatsa-da, erkin muomaladagi aksiyalar ulushining nisbatan pastligi bozor baholarini tahlil qilishda likvidlik omilini alohida hisobga olish zarurligini anglatadi.

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

Fond birjasi savdo ko‘rsatkichlarida ham sezilarli o‘zgarishlar kuzatilgan. Jumladan, 2023-yilda birjadagi umumiy savdo hajmi 2,71 trln so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda ushbu ko‘rsatkich 21,95 trln so‘mga yetgan. Natijada savdo hajmi qariyb 8,1 barobarga oshgan. Shu davrda birja bitimlari soni 411 870 tadan 498 381 taga ko‘paygan. Korporativ obligatsiyalar bo‘yicha savdo hajmi esa 2023-yildagi 92,7 mlrd so‘mdan 2024-yilda 381,0 mlrd so‘mga yetgan. Mazkur ma’lumotlar qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsion faollik kuchayganini va korxonalar uchun kapital jalb etish imkoniyatlari kengayganini ko‘rsatadi. Biroq savdo hajmining o‘sishi korxonalar qiymati xuddi shu sur’atda oshganini anglatmaydi. Korxona qiymatini aniqlashda aksiyalar narxi bilan bir qatorda moliyaviy natijalar, qarz majburiyatlari, pul oqimlari va rivojlanish istiqbollarini ham hisobga olish zarur.

Korxona qiymatini baholash usullarining amaliy ahamiyati O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan davlat aktivlarini xususiylashtirish jarayonlarida ham namoyon bo‘lmoqda. Davlat aktivlarini boshqarish agentligi ma’lumotlariga asoslangan investitsion sharhlarda 2021–2024-yillar davomida 503 ta davlat korxonasi xususiylashtirilgani qayd etilgan. Shuningdek, 2024-yilda xususiylashtirish dasturlari doirasida 17,4 trln so‘mlik aktivlar va yer uchastkalari sotilgan. Ushbu jarayonlarda korxonalarning balans qiymatini aniqlash bilan cheklanmasdan, ularning daromad keltirish salohiyati, mavjud aktivlarining samaradorligi, investitsion risklari va bozor sharoitlarini kompleks baholash muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, davlat ulushi mavjud korxonalarni xususiylashtirishda daromad va qiyosiy yondashuvlardan foydalanish aktivlarning iqtisodiy qiymatini asoslashga xizmat qiladi.

Strategik boshqaruv nuqtayi nazaridan korxona qiymatini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri qiymatga asoslangan boshqaruv tizimini joriy etish hisoblanadi. Mazkur yondashuv korxonaning barcha strategik va moliyaviy qarorlarini uzoq muddatli iqtisodiy qiymat yaratishga yo‘naltirishni nazarda tutadi. Bunda iqtisodiy qo‘shilgan qiymat (EVA) ko‘rsatkichi muhim o‘rin tutadi. EVA korxonaning soliqlardan keyingi operatsion foydasi va investitsiya qilingan kapitalni moliyalashtirish xarajatlari o‘rtasidagi farq orqali aniqlanadi. Ushbu ko‘rsatkichning ijobiy bo‘lishi korxona kapital xarajatlarini qoplagan holda qo‘shimcha iqtisodiy qiymat yaratganini bildiradi.

Masalan, shartli ravishda O‘zbekistonda faoliyat yurituvchi korxonaning investitsiya qilingan kapitali 100 mlrd so‘m, soliqlardan keyingi operatsion foydasi 18 mlrd so‘m va kapitalning o‘rtacha tortilgan qiymati 14 foiz deb olinsa, kapital xarajatlari 14 mlrd so‘mni tashkil etadi. Bunday holatda iqtisodiy qo‘shilgan qiymat 4 mlrd so‘mga teng bo‘ladi. Demak, korxona investitsiya qilingan kapitaldan foydalanish natijasida kapital xarajatlaridan yuqori iqtisodiy natijaga erishadi. Ushbu misol metodik hisob-kitob bo‘lib, muayyan korxonaning haqiqiy moliyaviy ko‘rsatkichlarini ifodalamaydi. Shunga qaramay, mazkur yondashuv strategik boshqaruv jarayonida investitsiya samaradorligini baholash, kapital tuzilmasini optimallashtirish va korxona qiymatini oshirish imkoniyatlarini aniqlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston korxonalarida qiymatga asoslangan strategik boshqaruvni rivojlantirish uchun birinchi navbatda moliyaviy rejalashtirish va investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonlarida DCF, EVA va WACC ko‘rsatkichlaridan tizimli foydalanish zarur. Shuningdek, korxonalarning moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlar asosida yuritish, bozor multiplikatorlari orqali qiyosiy tahlilni kengaytirish, aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish va moliyaviy risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Korxonalarning uzoq muddatli strategik dasturlarida erkin pul oqimlari, investitsiya rentabelligi, qarz yuki va aksiyadorlar qiymatini oshirish ko‘rsatkichlarining belgilanishi boshqaruv qarorlarining iqtisodiy asoslanganligini kuchaytiradi.

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida kapital bozorining rivojlanishi, xususiylashtirish jarayonlarining jadallashuvi va korporativ boshqaruv tizimining takomillashuvi korxona qiymatini baholashning zamonaviy usullarini keng qo‘llash zaruratini yuzaga keltirmoqda. 2024-yilda fond bozori kapitalizatsiyasining 242,42 trln so‘mga, birja savdo hajmining 21,95 trln so‘mga yetgani hamda davlat aktivlarini xususiylashtirish jarayonlarining davom etayotgani korxonalar qiymatini baholashning amaliy ahamiyatini oshirmoqda. Korxona qiymatini aniqlashda daromad, xarajat va qiyosiy yondashuvlardan kompleks foydalanish, strategik boshqaruvda esa DCF, EVA va WACC ko‘rsatkichlarini qo‘llash investitsiya qarorlarining samaradorligini oshirish, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va korxonalarning uzoq muddatli iqtisodiy qiymatini ko‘paytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. «O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risida. https://lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 13-apreldagi O‘RQ-598-son Qonuni. «Kapital bozori to‘g‘risida»gi qonunchilikka oid hujjatlar. https://lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 2-sentabrdagi PQ-291-son qarori. «Kapital bozorini rivojlantirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida». https://lex.uz
4. Damodaran, A. (2012). Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. 3rd ed. John Wiley & Sons.
5. Koller, T., Goedhart, M., Wessels, D. (2020). Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. 7th ed. John Wiley & Sons.
6. Sadewa, D. (2025). Valuation Analysis of LQ45 Consumer Goods Companies Before and After Covid-19: Free Cash Flow, Dividend, and Relative Valuation. American Journal of Economic and Management Business. https://doi.org/10.58631/ajemb.v4i10.346